

TÉGLÁS JÁNOS:
BABITS TANÁR ÚR
LATINÓRÁI

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Kollégák!

Elnézést kérek, hogy nem a meghívóban jelzett témáról, az erdélyi Tessitori Nóra előadóművész és Babits Mihály kapcsolatáról, barátságáról beszélek, hanem a költő polgári foglalkozásáról, „szakmájáról” ejtek néhány szót. Babits Mihály 1906-ban szerzett magyar-latin szakos tanári oklevelet a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetemen. Ezután végig „tanárkodta” az országot. Pedagógus pályájának főbb állomásai: Baja, ahol 1905-06-ban a ciszterci rend katolikus főgimnáziumában a gyakorló évét tölti, a következő tanévben a szegedi főreáliskolában helyettes tanár, ezután a „világ végén”, a távoli Fogarason – amit Ovidius száműzetési helyéről Tominak nevez - tanít, majd az újpesti, a tisztviselőtelepi és végül a VI. kerületi állami főgimnázium tantestületének a tagja. – Ezzel a 13 éves pályaszakasszal részletesen foglalkozott Éder Zoltán *Babits a katedrán* című fontos munkájában. Babits leghosszabb ideig – 1912 októberétől – 1916. január végéig – (három év négy hónapig) a X. ker. tisztviselőtelepi m. kir. áll. főgimnáziumban tanított. Telepi évei idején jelent meg a Nyugatban a *Játszottam a kezével* c. verse, melynek utolsó sorai miatt sajtóhadjárat indult ellene. A támadások a „tündérpalota” tantestületét is felbolygatták, Babits tanári pályáján pedig törést okoztak.

Ennek az iskolának a diákjai 1976-tól napjainkig könyvekkel őrizték az alma mater egykori tanárának emlékét. Az elmúlt 32 évben óriási változások történtek a magyar oktatásügyben, az átszervezések és megszüntetések Babits tisztviselőtelepi munkahelyét sem hagyták érintetlenül: megváltozott az intézmény jellege (a gimnáziumból nyomdaipari iskola lett), többször átkeresztelték (Széchenyi István, Ságvári Endre, Tótfalusi Kis Miklós néven jegyezték), néhányszor költözött (a Tisztviselőtelepről Újpalotára, majd a VIII. ker.-i Tolnai Lajos utcába), végül az önállósága is megszűnt (előbb a Klauzál Gábor, 2007-től pedig a Szily Kálmán Műszaki Szakközépiskola tagiskolája lett). A nagy átalakulások évtizedeiben azonban egy dolog állandó maradt: a Babits-hagyományok önzetlen ápolása, a mindenkori vezetőség ugyanis vállalta a költővel foglalkozó kötetek megjelentetését. Napjainkban a gazdasági helyzet kedvezőtlen alakulása az iskolákat is érzékenyen sújtja, ezért könnyen elképzelhető, hogy az idén jelent meg a könyvsorozat utolsó kötete. – Erre (a remélhetőleg elkerülhető befejezésre) és a több mint három évtizedes kiadói múltra gondolva – mely az öregdiákok Babitsra vonatkozó emlékeinek összegyűjtésével kezdődött - kértem az ülészak szervezőjét, hogy a Babits-életmű tudományos elemzése, értelmezése helyett néhány percig a tanárra és a költő hétköznapijaira emlékezhessek.

A gimnáziumi tanár

Babits tisztelte a tanári munkát, szerette tanítványait, s örömet jelentett számára, hogy segíthette őket művelődni.¹ Ezt később tisztviselőtelepi diákjai is megerősítették: az egyik „kedves, egyszerű, póz nélküli, de mégis csodásan lenyűgöző előadásmódjára”-ra emlékezett², a másik szerint „benne élt a tanításban, amit tanított, azt alaposan tette, örült, ha látta bennünk munkája eredményét, s szinte fizikai fájdalmat érzett, ha valamit nem tudtunk vagy eltévesztettünk”.³ Különösen a latin nyelvet szerette, mely „mindenre képes: acélos és férfias zengésekre éppúgy, mint érzéki, lágy, élveteg hangokra.”⁴ Már pécsi gimnáziumi éve alatt is egyik kedves tárgya a latin volt: „emlékszem – írta önéletrajzában, 1904-ben – mint tízéves gyermek, mily élvezettel skandáltam a pattogó hexametereket, és fordítottam a nehéz pensumokat.”⁵ Egyetemi hallgató korában szívesen olvasta a latin auctorokat, elsősorban Sallustius, szakvizsgálati munkájában pedig Vergilius *Georgiconjának* hasonlatairól írt. Ezt a munkáját és Cicero-dolgozatát kitűnőnek értékelte Bartal Antal professzor. Szóbeli vizsgájának tételeit: Vergilius, Livius, Cicero, Horatius műveinek fordítását és elemzését, valamint Róma egyik nagy jelentőségű törvényéről, a lex agrariáról szóló feleletét is dicséretesnek minősítették.⁶ - Másfél évtizeddel később a Tolnai Világlapja szerkesztői megkérdezték tőle, hogy ki a példaképe, akkor így válaszolt: „Mintaképe Ovidius volt. A nagy Ovid, aki rakétaként tűnt fel az ókor irodalmának egén, és lángelmével még évezredes távolságokra is megvilágítja lelkünket.”⁷ Ezt a tárgyat közel tizenhárom éves pedagógus pályafutásának mindegyik színhelyén tanította, sőt nagyobb megszakításokkal élete végéig „korrepetálta” kedves tanítványait latinból

1907-ben a szegedi főreáliskola tanáraként a nyelv tanításának pedagógiai kérdéseivel is foglalkozni akart. Juhász Gyulának így írt erről „...még pedagógiához is nyúlok, amit azelőtt ki nem állhattam; s elméletileg most sem: mégis megcsinálom a latintanítás ideális tervét a reáliskolában.”⁸ Az volt az elképzelése, hogy elsősorban „a metrikát s csak kevés nyelvtant” kell tanítani. 1910-ben pedig – Hatvany Lajos kérésére – vállalta, hogy a Nyugat tervezett tanügyi számába szívesen ír olyan tankönyvekről bírálatot, „amelyek – őt idézem – alapján tanítottam, amelyek hiányait és erényeit úgyszólván a saját bőrömön tapasztaltam.”⁹ Ilyen például Cserép József egyetemi tanár 1898-ban megjelent auktor-kiadása *Szemelvények P. Vergilius M. Aeneiseből*. A két elméleti munka (a tanterv és a könyvrecenzió) azonban nem készült el. Lelkesedését először Homor István, szegedi igazgatója is észreveszi, 1906-1907-es tanév végén ezt írja a költő működéséről: „A latin ny.-t Babics [!], az új tanár nagy készültséggel és buzgósággal tanítja ez évben először...”¹⁰ Később azonban - az *Erkölc és iskola* c. cikkének megjelenése után – Szele Róbert tankerületi főigazgató már más véleményen lehetett, ez derül ki Babits 1908 márciusában anyjához írt levelének következő mondatából: „A főigazgató a

tanításom eredményével (a latinban) egyáltalán nem volt megelégedve. – de azért a konferencián hála Isten nem említett.”¹¹ Hat évvel később, 1914 áprilisában már az ellenőrző hatóság is elismerésben is részesítette. Gaal Mózes tisztviselőtelepi gimnáziumában Feszt Aladár tankerületi főigazgató látogatta meg a II.c osztályban tartott latinóráját, s észrevételeit, a jegyzőkönyv szerint, így összegezte: „A II.c-ben a *Liber Sexti Castra* olvasmánya alapján beszédgyakorlatokkal és mondatalakításokkal foglalkoztak; a módszer jó volt, a tanulókat a tanár állandón foglalkoztatta. Az eredmény szemmel látható.”¹² Fodor Gyula és Székely István *Liber Sexti*¹³ (Sextus könyve) című tankönyvének XXX. leckéje a *Castra. Vigiliae* (Tábor, Őrség) párbeszédre épül. A két őr, Sextus és Aulus – akik athéni tanulmányaikat a háború miatt szakították félbe -, társalognak s vigyáznak a táborra, ahová csak a kiküldött Explorator, a támadókról híreket hozó kémeket engedhetik be. Az olvasmány végén levő gyakorlatok sok lehetőséget adnak a beszélgetésre, bár ennek irányítása a 40 fős II. c osztályban nem lehetett könnyű. Babits még közel negyed század múlva is szívesen emlékezett vissza erre a tankönyvre, szerinte a „*Liber Sexti* egy mesét adott, valósággal érdekelte a gyerekeket; Sextus személyes ismerősük volt.”¹⁴ – A tanár úr ebben az osztályban a tanév végén 14 jeles (1), 10 jó (2), 11 elégséges (3) és 5 elégtelen (4) osztályzattal értékelte diákjai latin tudását.¹⁵ (Átlag: 2,0; az előző évben 1,8 volt.)– Akkor négy osztályzattal minősítettek: 1-es volt a legjobb és 4-es a legrosszabb. Babits legkedvesebb újpesti tanítványa, Komjáthy Aladár – a későbbi Baumgarten-díjas költő - azt írta tanáráról, hogy „Egyáltalán nem hanyagolta el a szorosan vett nyelvtan tanítását sem, s megkövetelte, hogy a latinban használatos mondat szerkezetekkel, céljakkal, alkalmazásuk módjaival tisztában legyünk. Horatiust annyira közel vitte a szívünkhöz, oly meggyőzően mutatott rá e nagy költő verseinek sajátos szépségeire, hogy a latinórákat megelőző szünetekben kettenként a legnagyobb komolysággal igyekeztünk minél jobban, minél tökéletesebben behatolni a költemények nyelvi és esztétikai szépségeibe.”¹⁶

A tisztviselőtelepi főgimnázium diákjai még több mint ötven év múlva is emlékeztek arra, ahogy latintanáruk „Vergilius Aeneisének szépségeit ecseteli”, egy másik tanítvány meg némi túlzással azt állítja, hogy „olyan latinórákat tartott, hogy már az órán megtanultuk az anyagot.”¹⁷ Kuthy Elemér pedig az 1915-1916-os tanév első félévéről így elevenítette fel élményeit 1974-ben: „...velem >külön< foglalkozott minden latinórán. Legalább húsz percig. De sok olyan óra volt, melynek egész idejét az én feleltetésemmel, a nehéz Cicero-fordítással, töltötte. De legalább őszintén jelezte – szép selymes, fekete hajába való beletúrással és >jaj!< felkiáltással – ha az 50 mellékmondatos részeket tévesen bonyolítottam... s félév végén - nagy meglepetésemre – jelest adott nekem latinból. – Diáktársaim előtt kijelentettem, hogy annyit azért mégsem tudok latinból, hiába szorított, azok vigasztaltak, hogy ez fájdalomdíj az állatkínzásért, verejtékezéseitekért. – Mert a tanár úr is szenvedett, ha nem

„tudtam elég szépen >megfogni< a ravasz Cicero nagyon nehéz szövegét.”¹⁸ (A tankönyvben a Pompeius fővezérsége érdekében tartott *De imperio Gn. Pompeii* és a Catilina ellen mondott *Pro Archia poeta* c. beszédéből voltak részletek) - Ilyen módszerrel (bár a latin nyelv heti 6 órás tárgy volt) nem lehetett sok gyereket feleltetni, az érdemjegyek nagyobb részét nem szóbeli teljesítményre kaphatták, hanem a kéthetenként elkészített írásbeli dolgozatokra. Babits Mihály 1918-ban megvált a gimnáziumi katedrától, de a latin nyelv továbbra is a szívügye maradt: klasszikus római költőket és középkori vallásos verseket fordított. 1921-ben Bécsben adták ki az erotikus világköltészet remekeit (pl. Catullus, Ovidius, Propertius, Martialis költeményeit is) tartalmazó *Erato* című kötetét, melynek Magyarországra érkezett példányait az ügyészség – elsősorban Francois Bayros illusztrációi miatt – szemérem elleni sajtóvétség címén – elkobozta. 1933-ban jelent meg az *Amor Sanctus*. Szent szeretet könyve, a latin himnusz- és költészet antológiája.

Az írók latintanára

De a pedagógushivatáshoz sem lett hűtlen, 1930 őszén egy rövid időre „véletlenül” ismét latintanár lett. Négyszemélyes osztályát Németh László szervezte meg, aki Vergilius-tanulmányához fel akarta újítani a klasszikus nyelvvel kapcsolatos ismereteit. „Barátaim közül páran – olvasható a *Homályból homályba* című életrajzi írásában – Illyés Gyula, Farkas Zoltán, Basch Lóránt, maguk is félbemaradt latinosok, azt ajánlották, találkozzunk hetente egyszer s tegyük össze az eszünket a nehezebb latin auktorok megfejtésére. Vergilius *Georgicon*ján kezdtek; azt olvastuk hol nálam, hol Baschnál s ha >készültünk<, ment is szépecskén. Amikor Babits meghallotta, hogy mit művelünk mi négyen, megmozdult benne a latintanár s ő is bekéredzett közénk ötödiknek. Attól fogva természetesen senki sem készült rajta kívül; a latin körből latin iskola lett, ahol a régi fogarasi Babits mutatta be kedves szemelvényeit.”¹⁹

Babits felesége, Török Sophie naptáraiban²⁰ gondosan feljegyezte napi programjaikat. Ebből tudjuk, hogy 1930. október 16-án csütörtökön „latinolvasás” volt Basch Lóránt ügyvédnek, a költő kurátortársának a lakásán. Ezután a hét negyedik napján rendszeresen együtt teázott és latinozott a négy barát a Balaton utcában vagy a Reviczky utcában, mindig velük tartott Farkas Zoltán író is, aki valamikor gimnáziumi iskolatársa volt Baumgarten Ferencnek és Basch Lórántnak. Illyés Gyula emlékeiből is felvillannak ezek a régi összejövetelek. Egy rádióműsorban²¹ azt mesélte, hogy ezeken az órákon latin versek olvasásával és Vergilius műveivel foglalkoztak: gondosan tanultak, átnézték a szöveget, lelkesen fordították a nagy római költő írásait, de – mondta Illyés Gyula – „mindnyájan megbuktunk, mert egy latintanár volt mellettünk. Hiába készültünk erre ... Babits rögtön átvette a szót.” A költő, akiben – Illyés szavaival - a „benne veszett taníthatnék” dolgozott, felállva, lelkesen skandálta Vergiliust és olvasta a latin verseket. Németh László is ír arról, hogyan ritmizálta a hexametereket, „melyeknek utolsó előtti daktilusán kérdőn emelte

fel éneklő hangját, hogy valóban elenyészik-e a sorzáró spondeusszal kellemes zenéjük, a ritmus édes autósuggesztiójába szédítették őt, úgyhogy a nagy fekete emberből csak egy élvező száj s két csillogó szem maradt, sötét örvények fölött a költői játék tündére.”²²

A „tanév” – Török Sophie feljegyzése szerint – 1931. április 23-án ért véget Basch Lóránt Balaton utcai lakásán. Nem sokkal később Babitsék Budára költöztek.

Ildikó tanítása

Babits utolsó tanítványa fogadott gyermeke, Ildikó volt. A tizenkét éves kislány az 1940/41-es tanévben a községi Szilágyi Erzsébet Leánygimnázium harmadik osztályába járt. Tanulmányi munkája ellen, elsősorban matematikából és latinból elég sok kifogás merült fel, de eddig a követelményeknek mindig megfelelt, még második korában is, amikor (március 25. és április 19. között) közel egy hónapot mulasztott, mert a szülei őt is elvitték San Remóba, ahol Babitsot „az olasz szellem külföldi megismertetése terén szerzett” érdemeiért, Dante *Isteni színjátékának* fordításáért magas kitüntetésben részesítették.

Ildikó nehezen tudott megfelelni azoknak az elvárásoknak, amit a Babits név alapján környezete és tanárai vele szemben támasztottak, de a család zilált helyzete – apja súlyos betegsége, gégeműtétje, nevelőanyja kétségbeesése, megviselt idegrendszere, szélsőséges kedélyállapota – sem adott erőt számára a rendszeres tanuláshoz.

Babits szomorúan vehette tudomásul, hogy lánya a harmadikban elsősorban latinból áll nagyon gyengén. Tanári hittel, lelkesedéssel és apai szeretettel foglalkozott Ildikóval, ezt elsősorban azok a feljegyzések bizonyítják, melyek a beszélgető füzetek 1940-ben készült lapjain találhatóak.

Babits 1940. október 12-én másodszor is elvesztette hangját és csak december 16-ától tudott ismét beszélni. E két hónap alatt betegsége is súlyosbodott: nyelési nehézségek miatt, táplálása érdekében gyomorműtétet végeztek el rajta, a Siesta szanatóriumban feküdt november 18-a és 25-e között. Szenvedései ellenére dolgozik: Szophoklész *Oedipus*-tragédiáját fordítja, írásban érintkezik környezetével, a Baumgarten Alapítvány ügyeit intézi, íróbarátaival tartja a kapcsolatot és nem feledkezik meg Ildikó neveléséről, segítségéről sem. A hatvanhat nap alatt (ebből nyolc napot a műtét miatt kórházban töltött) tizenhat alkalommal foglalkozott Ildikóval, a *Beszélgetőfüzetek*ben több mint harmincnyolc oldalt a latinórák anyaga tölt meg.

Az „órákon” a magas színvonalhoz szokott, követelményeket támasztó tanár és a gyerekéhez nagyon ragaszkodó apa viaskodik benne. A hajdani gimnáziumi tanár hite és igényessége támad fel benne, amikor arra szeretné rávenni Ildikót, hogy többet tudjon a kötelező anyagnál, ezért jelenti ki szigorúan és öntudatosan: „Azt tanulod, amit én tanítok. Akkor nem fogsz megbukni.”²³

Lányának szeretné visszaadni a sok kudarc miatt elvesztett hitét és önbizalmát is, amikor ezt írja neki: „Majd itthon csinálunk egypár dolit, hogy megtanuld és a

következő egyes legyen.”²⁴ Amikor azonban Ildikóról lepereg az atyai szigor és jó szándék, s tiszteletlenül beszél vele, akkor türelmetlen lesz – de rögtön utána megbánja ingerültségét és kissé kétségbeesetten magyarázza szándékait:

„Kössünk hát békét, és meglátod, nemsokára nemcsak hogy nehéz nem lesz, hanem még öröm is lesz neked a tanulás.” Aztán megtörve teszi hozzá: „Én nem tudok veled kiabálni és nem is akarnék, azt hiszem anélkül is megérthetsz, és ami az én hangomból hiányzik, azt a te figyelmeddel pótolhatod.”²⁵

A *Beszélgetőfüzetek* lapjai arról is árulkodnak, hogyan folynak a betegágyban a latinórák: a valahai gimnáziumi tanár lelkesen magyarázza írásban a latin kiejtést, az előljárószók használatát, az öt declinatiót, a melléknevek ragozását és fokozását, a hím, nő és semleges nemű szavak ragozása közötti különbségeket, oldalakon keresztül sorolja a példákat, készíti a rendszerező táblázatokat. Babits mindent írásban közöl, ugyanígy kérdez is, Ildikó pedig szóban válaszol, gyakran kelleetlenül. A tanulásra, gyakorlásra átadott lapok alját a rajzai – kutya, csirke, nyúl, ló, kétpúpú teve, piramis stb. – díszítik, jelezve, hogy milyen lelkesedéssel foglalkozik a tizenéves tanítvány ezzel a tantárggyal. Feltehetőleg így tanulnak december 15-e után is, csak akkor már szóban, mert a költő időlegesen visszanyerte hangját. Az órák azonban valószínűleg ritkulnak, mert Babits állapota tovább romlott. Sugárterápiás kezelésben részesül, április elején a János szanatóriumban fekszik, majd reménykedve Esztergomba utazik, ahol a városi kórházban, illetve az előhegyi házban van. Vesekőrohamok gyötrik, gyakran katéterezik, fájdalmait morfiummal enyhítik. Ezután már csak érdeklődik Ildikó tanulmányairól. Az utolsó latinóráját május 18-án tartja, egy nappal azelőtt, hogy rosszulléte miatt leviszik a városi kórházba. Az antiquus, -a, -um melléknév és a do, dare ige ragozását magyarázza, és táblázatba foglalja az amare, habere, dicere valamint az audire ige ragozását.²⁶

Ildikó tavasztól magára maradt: szülei Esztergomban vannak, ő áprilisban egy barátnője szüleinél, májusban pedig a Szent Vince nővérek intézetében, apácáknál lakik, gyakran meglátogatja osztályfőnökét, anyja barátnőjét Raics Olga német-francia szakos tanárt is, a hétvégéket pedig Esztergomban tölti. Sokat hiányzik az iskolából és nagyon keveset tanul. A *Beszélgetőfüzetekben* nincs nyoma annak, hogy Babits értesült-e arról, hogy H.E. [Horváth Elemér] megbuktatta Ildikót latinból.

A költő tisztában volt lánya képességeivel. Látta hibáit: nem szorgalmas, figyelmetlen, bosszantja – Babits szavaival „vad némasággal froclírozza” - a tanárt, de képességeit is felfedezte. December 13-án ezt írta róla: „Rendkívül tehetséges gyerek. Logikus fő. Nem szeret tanulni, de nagyszerű felfogó képesség. A legnehezebb latin nyelvtani szabályokat pillanatok alatt megéri és alkalmazni tudja.”²⁷ Néhány nappal később apai büszkeséggel folytatja ezt a gondolatsort, kijelenti, hogy „Kitűnő tanuló lenne jövőre” – de rögtön hozzáteszi a tanítvány jelenlegi reális tudását jól látó pedagógus véleményét is: „Legfeljebb ismétél. Ezt nagyon jónak tartanám.”²⁸ – A *Beszélgetőfüzetekből* idézett mondatokkal tulajdonképpen véget ér Babits pedagógus pályája. De egy dolgot

még szeretnék megemlíteni. Valahol azt olvastam, hogy Ildikó apja halála után „már nem tudott megállni iskolai kudarcának lejtőjén, a IV. osztályt el sem végezte.” Az igazság azonban az, hogy Ildikó egy esztergomi tanárjelölt segítségével készült a javítóra és szeptember 1-jén délelőtt sikeresen levizsgázott. Ezután folytatta tanulmányait a Szilágyiban, pár hónappal a tanév megkezdése után azonban egy másik iskolába, a Községi Gizella királyné Leánygimnáziumba távozott. Nem lett jobb tanuló, de némi késéssel, 1948-ban elégséges eredménnyel leérettségizett. Kerülők után – két évig anyját ápolja, azután munkába állt: volt autóbuzskalauz és malteros lány – 1953 októberében (Bóka László korábbi kultuszminiszteri államtitkár, egyetemi tanár – Baumgarten-díjas író segítségével) bejut az Eötvös Loránd Tudományegyetem muzeológia (régész) szakára és latinból az első évben (félévben és évvégén is) jeles minősítést szerez. – Babits egyik ki nem mondott kívánsága teljesült... (Az egyetemen 5 szemesztert végzett, tanulmányi átlagai: 4,12, 3,37; 3,38, 3,11; 2,70 – a harmadik év második félévéről nincs bejegyzés az egyetemi törzskönyvben.) Ildikóval kapcsolatban volt egy másik, írásba foglalt vágya is a költőnek. 1938. február 14-én ezt kérte Török Sophie-től: „Megígéred, hogy Ildikót úgy neveled hogy azt higgye hogy az én lányom volt és olvastatod vele a könyveimet?”²⁹ – Török Sophie nevelőként és „anyaként” kudarcot vallott, lányával való kapcsolata nagyon megromlott, meggyűlöltek egymást, az özvegy halála előtt kitagadta fogadott lányát. Ildikó egész életében azt akarta hinni, hogy Babits Mihály lánya. Utolsó magyarországi önéletrajzában Bíró Irmát „szülőanyám”-nak, Török Sophie-t „nevelő-anyám”-nak, Babitsot pedig „apám”-nak nevezi. Hogy olvasta-e a könyveit, arra nem találtam adatot, de a szerzői jogdíjat – hosszú pereskedés után – a bíróság neki, az 1956-tól Angliában élő lánynak ítélte, s 1978-tól már az ő nevét tüntetik fel a Babits-kiadványokon a költő örököséiként.

Jegyzetek

1 BABITS Mihály: *Keresztül-kasul az életemen*. Szerk. és a szöveget gondozta TÉGLÁS János, Tótfalusi Nyomdaipari Szakközépiskola – Zrínyi Nyomda, Bp., [1993], 40.

2 BABITS Mihály: *Haza a Telepre*. Néhány dokumentum a költő tisztviselőtelepi éveiről. Szerk. TÉGLÁS János, Nyomdaipari Szakközépiskola – Zrínyi Nyomda, Bp., 1991, 217.

3 *Haza a Telepre*, 244.

4 BABITS Mihály: *Az európai irodalom története*. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta BELIA György, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979, 77

5 BABITS Mihály: „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások. Szerkesztette TÉGLÁS János. Pauz-Westermann Kiadó Kft. Celldömölk, 1977. 5-10.

6 BELIA György: Babits Mihály tanulóévei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1983. 208.

- 7 *Ki volt a példaképe?* Tolnai Világlapja, 1931. december 16. 6. = L. 5. 304.
- 8 *Babits Mihály levelezése 1907-1909.* Sajtó alá rendezte SZŐKE Mária, Akadémiai Kiadó, Bp., 2005, 45.
- 9 *Babits Mihály levelezése 1911-1912.* Sajtó alá rendezte Sáli Erika. Budapest, Magyar Könyvklub, 2003, 18., 285-286.
- 10 ÉDER Zoltán: *Régi napok illata*, Babits-tanulmányok. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 2002., 30, 31
- 11 *Babits Mihály levelezése 1907-1909.* 86.
- 12 ÉDER 2002: 84.
- 13 *Liber Sexti*, Latin nyelvkönyv a gimnáziumok I és II. osztálya számára, szerkesztették dr. FODOR Gyula és dr. SZÉKELY István, harmadik kiadás, Szent István Társulat, 1912.
- 14 BABITS Mihály *Beszélgetőfüzetei* I-II. A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta BELIA György, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980. II. 47.
- 15 *Babits tanár úr.* Írta és összeállította TÉGLÁS János, Nyomdaipari Szakközépiskola – Zrínyi Nyomda, Bp., 1976. 53.
- 16 KOMJÁTHY Aladár: *Babits tanár úr.* Nyugat, 1924. ápr.1.
- 17 *Haza a Telepre*, 231.
- 18 *Haza a Telepre*, 245-246.
- 19 NÉMETH László: *Homályból homályba* I-II. Életrajzi írások. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1977, I, 405.
- 20 OSZK Fond III/2364. = *Török Sophie naptárai.* Szerk. PAPP Zoltán János. Megjelenés előtt.
- 21 *Társalgó.* *Babits tanár úr.* Szerkesztő SUMONYI PAPP Zoltán, Kossuth Rádió, 1981. november
- 22 NÉMETH, I. 405.
- 23 B.M. *Beszélgetőfüzetei*, II. 164.
- 24 B.M. *Beszélgetőfüzetei*, II. 88.
- 25 B.M. *Beszélgetőfüzetei*, II. 110.
- 26 B.M. *Beszélgetőfüzetei*, II. 353-354.
- 27 B.M. *Beszélgetőfüzetei*, II. 263.
- 28 B.M. *Beszélgetőfüzetei*, II. 177.
- 29 B. M. *Beszélgetőfüzetei*, I. 133.